

El fantasma de Trump i de Le Pen: la nova dreta antiestablishment i antiimmigrant a les perifèries urbanes de Catalunya

Jaime Palomera

Un fantasma recorre Europa. Amb la coronació de Trump encara a la retina, ens endinsem en un 2017 que podria arribar a obsequiar-nos amb la de Le Pen a França. El més sorprenent és fins a quin punt aquesta onada reaccionària ha arrelat en molts feus de tradició obrera: barris històricament articulats per valors de solidaritat, on els vots al populisme de dretes es multipliquen. Si algú creu que la Catalunya metropolitana és immune a aquest procés, val més que obri els ulls: els **sentiments antiestablishment i antiimmigrant** que ha capitalitzat la ultradreta europea també arrenen **a les nostres perifèries urbanes**. De fet, no cal anar lluny per trobar experiments electorals que ja n'hagin tret profit, des de la xenofòbia d'Albiol i el PP, fins al [nou espanyolisme de Ciutadans](#).

Dit d'una altra manera, la nova dreta encara no constitueix un fenomen de masses aquí, però sí les passions que l'alimenten. D'on prové aquest ressentiment bipolar, contra els de dalt i els de baix, contra "els polítics" i "els de fora"? És una de les preguntes més urgents dels nostres temps. En la cerca de respostes, podem invocar la crisi i les polítiques d'austeritat. Però de poc ens servirà fer-ho si no mirem quines són les tendències de fons que aquests sotracs han accelerat. Ras i curt: **el triomf del populisme xenòfob que s'estén com una taca d'oli és el revers de la crisi de la classe mitjana** com a horitzó ideològic. Una ideologia que consistia a negar precisament l'existència de classes i, per tant, de qualsevol antagonisme social, però que depenia de la capacitat del mercat i de l'Estat per materialitzar les aspiracions d'una àmplia majoria. Vet aquí el que està realment en joc.

De classe treballadora a classe mitjana?

En realitat, la creació de la "classe mitjana" com a construcció política (com a fenomen de masses i més enllà de la petita burgesia) és recent en la història del capitalisme. Des de Marx fins ben entrat el segle XX, bona part de les anàlisis entenien que les societats occidentals es caracteritzaven per la divisió entre capital i proletariat, propietaris i classes perilloses. Però el període posterior a la Segona Guerra Mundial va posar les bases per al **naixement d'un ampli substrat de "classes mitjanes"**. Van caler molts canvis per arribar-hi: un model productiu que generava taxes de benefici ascendents al mateix temps que prometia salaris creixents, l'absorció de les relacions i conflictes entre capital i treball per part de l'Estat, i unes normes de consum que asseguraven determinats nivells de vida.

A Catalunya i a Espanya, la idea d'una societat de classes mitjanes va arribar relativament tard i de manera força precària. A més, va trigar molt poc a trobar-se amb la revolució neoliberal: un atac sostingut, ja des dels Pactes de La Moncloa, contra el treball organitzat i el moviment obrer en el seu conjunt. Com es va compensar el doble impacte de la repressió salarial i d'un Estat de benestar dèbil? Com es va sostenir l'aspiració "classemitjanista" en aquest context? Primer, a través de l'**habitatge en propietat** i de les estratègies patrimonials. Més tard, de la financerització: els "efectes riquesa" generats per l'accés al crèdit i a actius immobiliaris vinculats a un sòl que es revalorava sense límit aparent. Com han mostrat [José Manuel Naredo](#), [Emmanuel Rodríguez i Isidro López](#), les bombolles patrimonials eren el mecanisme que permetia a una àmplia majoria social

seguir millorant les seves condicions de vida, mentre que els seus ingressos reals disminuïen.

La promoció de la individualització a través del consum va desarticular la producció de subjectivitat política

Si hi ha un lloc on aquesta solució “màgica” triomfa amb pompa, és a la Catalunya metropolitana. Si no, com es pot explicar que allà on avui es registren els [índexs més alts de desigualtat](#) sovint sigui on també hi ha el major nombre de [propietaris d'habitatge](#)? Erigides al voltant del model immobiliari-financer, les **perifèries urbanes** han viscut fins fa poc un llarg cicle de revolució territorial i social: tot i que solem posar el focus en la nova immigració i en la concentració de minories ètniques en els vells polígons d'habitatge, és molt major l'[emigració d'amplies franges populars](#) als municipis més petits. Una gran transformació encarnada per la proliferació sense precedents de noves urbanitzacions i per l'horitzó moral, àmpliament compartit, de l'adossat, el cotxe i el centre comercial.

Al cap i a la fi, el rerefons d'aquesta reconfiguració territorial no era altra cosa que una **lluita ideològica**: no hi ha hagut camp de batalla més important per al projecte neoliberal que aquell que no fa tant es vinculava a la “**classe treballadora**”, i des d'on es van empènyer les últimes victòries dels de baix. Passats 40 anys, és difícil fer cap lectura que no sigui la d'una derrota col·lectiva. El revers de la [promoció individual i familiar](#) a través del consum va ser la progressiva desarticulació de pràcticament tot allò que havia generat solidaritats i producció de subjectivitat política. Els símptomes són coneguts: enfonsament de l'economia industrial fordista, fragmentació al món del treball i creixent irrellevància del moviment obrer i sindical. Canvis de fons que donen pistes sobre per què aquells que es consideraven obrers van començar a sentir-se “**classe mitjana**”.

El somni de la classe mitjana produeix monstres

Ara bé, la crisi que es desencadena el 2007-08 i les polítiques d'austeritat que l'han seguit suposen un autèntic sotrac per a les bases materials que fonamentaven aquest projecte ideològic. Mentre que els preus immobiliaris no han deixat d'enfonsar-se als barris perifèrics, generant ara “**efectes pobresa**” per a una gran majoria de llars, la nova ofensiva neoliberal ha accelerat encara més la seva precarietat laboral. Davant de cops tan violents, com ho fan els barris per sobreviure? Què fa que no esclatin, que no protagonitzin el seu propi 15-M?

El cert és que, mentre que les minories ètniques ocupen les posicions més precàries, la major part dels grups dominants (més establerts, blancs i generalment provinents de la resta de Catalunya i d'Espanya), segueixen comptant amb **suports familiars sòlids**. En particular, el que proveeixen els 'baby-boomers', generació nascuda entre els anys cinquanta i seixanta que sovint disposa dels fruits de temps i lluites passades: des de pensions i estalvis fins a habitatges en propietat, segones residències i petites inversions. És impossible menysprear el rol de les estratègies de reciprocitat familiar vinculades al patrimoni i a l'herència. Constitueixen la bastida social que, de moment, permet sostenir aspiracions de classe mitjana i amagar la proletarització latent de molts: la impossibilitat de projectar-se al futur, el problema de viure al dia. Estratègies que, també de moment, els permeten **distingir-se dels anomenats “nouvinguts”**, veïns sense xarxa de seguretat i potencials clients dels difamats circuits de l'assistència i de la caritat.

La 'por de quedar-se enrere' de la classe mitjana fa aparèixer la por a l'immigrant i el rebuig a l'establishment

No obstant això, el cicle de crisi que es va obrir fa quasi una dècada ha exacerbant un sentiment consubstancial a la història del classemitejanisme: la “**por de quedar-se enrere**”, de perdre el que s’ha guanyat, per poc que sigui. De fet, la creixent inseguretats ha fet aparèixer els pols d’antagonisme i de conflicte social que el vel ideològic amagava: cap avall, un sentit comú àmpliament compartit que culpa la figura de l’immigrant (i dels nous pobres) dels malestars que travessen les perifèries urbanes; cap amunt, un ampli sentiment antiestablishment que responsabilitza la classe política (i en menor grau les “elits” empresarials). En l’imaginari popular, aquests dos extrems antisocials corrompen el cos social i depreden les bases materials sobre les quals s’articulava l’espai “natural” de la societat, el d’aquesta suposada classe mitjana.

Heus ací el conflicte de classe —en versió farsa— sobre el qual es construeixen els **populismes de dretes**. Allà on abans es parlava de desigualtat i explotació capitalista, ara hi regna el llenguatge moral de la discriminació. Molts dels que es descriuen com “els veïns de tota la vida” es diuen també “discriminats” pels “de fora”, sovint sobre la base de criteris suposadament ètnics: el problema de l’escola no és l’existència d’un sistema retallat i de fins a tres velocitats, sinó la presència de “moros”, “negres” i “latins” que el deteriorenen. El problema dels Serveis Socials no rau tant en el seu infrafinançament i en el fet que les ajudes només arriben als més pobres, sinó en el fet que “necessites portar un vel al cap perquè t’escoltin”. I l’origen de la inseguretats deriva del fet que l’Estat, corrupte i ineficient, “ens abandona” per beneficiar aquells que no s’ho mereixen. De nou, la geografia moral: els polítics, tan tranquils en els seus barris ‘pijos’, mentre els treballadors honestos es veuen obligats a viure amb els “altres”.

Refer l’Estat nació? El repte de l’esquerra

De fet, les acusacions morals d’aquells que encara es perceben com a classe mitjana reflecteixen una [crisi simbòlica de l’Estat](#) tal com va dissenyant-se des del franquisme. L’origen d’aquesta crisi és conegut: una incapacitat terminal per reactivar el model productiu de forma que una àmplia majoria se’n beneficiï (no tornarem als grans ‘booms’ immobiliaris i encara menys a models industrials passats) i un atac, amb les polítiques d’austeritat, sobre els seus mecanismes de redistribució. Això li **impedeix generar el grau d’unitat i cohesió social** que fins a l’any 2007 era capaç de produir, i es troba a la base de la seva crisi de legitimitat.

Segurament no hi ha ningú tan conscient d’aquesta crisi de l’Estat com els habitants de les perifèries urbanes: són ells qui han absorbit les seves fuites i contradiccions, compensant-les amb el suport familiar. No és aleshores difícil imaginar per què la reconfiguració de la classe mitjana com a **projecte revengista** incorpora en el seu si un projecte de redefinició de l’Estat. D’això s’alimenta el populisme de dretes a tot arreu: “L’Estat (i la nació) han estat corromputs moralment pels seus extrems indesitjables; prenguem-lo per refer-lo de dalt a baix”. Un projecte que promet recuperar la classe mitjana i un Estat unitari exclouent-ne els que hi sobren: com sempre, les minories.

Hi ha antídote per al populisme de dretes? Fins ara, a Catalunya i a Espanya l’esquerra ha demostrat que sí

Hi ha antídote per al populisme de dretes? Fins ara, a Catalunya i a Espanya l’esquerra ha demostrat que sí, i ho ha fet amb la seva pròpia fórmula. Si la nova dreta invoca la nació i l’exclusió ètnica, els nous partits d’esquerra lluiten per catalitzar els sentiments antiestablishment, exigint més democràcia i més inclusió. Des de Podem fins als Comuns, passant per totes les confluències, el relat polític ha mobilitzat la idea d’un “poble” o “gent comuna” que vol reapropiar-se unes institucions (un Estat) en mans d’elits corrompudes. Però el populisme d’esquerres troba en les seves receptes els mateixos límits que el de dretes: té sentit invocar la **sobirania nacional** i suggerir un retorn a

societats protegides en el marc de l'Estat nació? És viable fer-ho en un context europeu caracteritzat per una divisió del treball profundament integrada, on cap Estat no pot alterar les relacions de **dependència continental** si no és de forma federada? D'altra banda, hi ha obstacles estructurals que facin impossible pensar en una democratització a escala europea? Semblen debats allunyats de les perifèries urbanes, però no podrien ser més rellevants pel seu destí. La producció d'un subjecte polític que trenqui amb el miratge de la classe mitjana passa no solament per seguir produint organització de base (com la que representa la PAH), sinó per projectar també un horitzó de transformació creïble per a una majoria social. Abans que sigui massa tard.

Jaime Palomera és membre de La Hidra Cooperativa - Fundació dels Comuns.